

ESSENCIAL

Literatura
contemporània

Teodor Llorente, el darrer patriarca

Rafael Roca

edicions

bromera

I. Llorente en la historiografia

Teodor Llorente, capdavanter del sector conservador (també anomenat «cultista», «moderat» o dels «poetes de guant») de la Renaixença valenciana, fou mentre visqué considerablement lloat i exalçat pels seus coetanis i deixebles –fins i tot per aquells que en divergien estèticament i/o ideològica– com el mestre i l'iniciador del procés de recuperació de les lletres valencianes. Només cal llegir el que digué la premsa –valenciana, catalana, espanyola i fins i tot estrangera– a propòsit del multitudinari homenatge que li fou tributat el 14 de novembre de 1909, o l'endemà de la seua defunció, esdevinguda any i mig més tard, per a adonar-se que el seu fou un cas de mestratge inqüestionable, únic en la història de la literatura valenciana. I és que, com publicà el *Diario de Barcelona* a propòsit dels actes de 1909, «Llorente encarna el espíritu de una región entera».

La glòria literària de Llorente començà en vida, molt probablement en 1885, amb la publicació del *Llibret de versos*. Però fou entre el període que va des de 1903 fins a 1936, any de la commemoració del centenari del seu naixement, que la seua obra i figura meresqueren els més dignes honors i els més destacats estudis, sovint encara no superats. Els membres de la Generació de 1909, primer (Miquel Duran de València, Daniel Martínez Ferrando, Jacint M. Mustieles i Josep M. Bayarri), juntament amb Eduard López Chavarri i Vicent Calvo-Acàcio, i els de la de 1930, després (Enric Navarro Bor-

ràs, Francesc Almela i Vives, Enric Duran i Tortajada, Carles Salvador i fins i tot un joveníssim Enric Valor), s'encarregaren de consolidar-lo com el patriarca i el referent ineludible de la literatura valenciana contemporània.

Utilitzaren totes les eines al seu abast –diaris, publicacions periòdiques i, singularment, la revista *La República de les Lletres*– per a dedicar-li articles de record i d'homenatge i reeditar moltes de les seues poesies. En 1936 Miquel Duran (*La República de les Lletres* 7: 3) s'adreçava a ell com l'«iniciador, a València, de la Renaixença de l'idioma i de les lletres»; Francesc Almela i Vives (p. 16) afirmava que «no solament escrivia la història, sinó que contribuïa a fer-la»; Carles Salvador (p. 23) deia que «l'idioma, a les seues mans es redreçà, amb tot, tant com va ésser possible»; i Enric Navarro Borràs (*El Mercantil Valencià*, 8-II-1936) parlava de Llorente i de Querol com «dels dos més alts poetes valencians moderns».

Amb això aconseguiren, bàsicament, dues coses: d'una banda, situar l'obra literària i social de Llorente a l'altar sagrat de la literatura valenciana; i, de l'altra, el que potser fou més important: crear un referent i una tradició literària, superar-la i fer evolucionar, amb una major consonància amb Catalunya, la nostra literatura. Un referent poètic, lingüístic i literari, que fou revitalitzat durant la postguerra per Carles Salvador i Enric Navarro Borràs com un intent de salvaguardar els fonaments literaris, arran de la repressió que sobre la llengua i la cultura autòctones efectuà el franquisme. Perquè tornar a Llorente significava tornar als inicis. Aquesta fou la causa per la qual durant els anys 40 i 50 del segle xx la poesia llorentina adquirí, novament, un paper destacat i protagonista, que conegué el seu zenit

amb l'*Antologia poètica* preparada per Carles Salvador en 1946 i publicada per l'editorial Sicània en 1958.

L'exemplaritat i la vàlua de la poesia llorentina, omnímodes durant tants anys, entraren tanmateix en crisi en la dècada dels anys 60. Abans, però, durant els anys 50, entre els escriptors valencians ja havien alternat les lloances i els homenatges amb les primeres i més severes crítiques. D'aquesta manera, autors tan destacats com Manuel Sanchis Guarner i Joan Fuster¹ començaren a posar en qüestió l'obra i l'aportació llorentines, i a dubtar-ne de l'eficàcia social. Començà a parlar-se de «fracàs» on abans bàsicament s'havia vist «èxit».

En una data tan primerenca com 1956, Joan Fuster ja afirmava que «Llorente, i al seu costat tots els renaixentistes valencians, vol limitar a la llengua l'ambició restauradora, i es nega a portar-la al camp polític. Per això la seua poesia patriòtica és literalment inoperant; per això la seua labor total estava abocada al fracàs –si més no, de moment» (Fuster 1956: 95). Mentre que en 1962, a l'emblemàtic *Nosaltres els valencians*, sentenciava: «si tenim en compte el paper que Lo Rat Penat va exercir fins al 1907 dins la Renaixença valenciana, trobarem ben significatiu que la majoria dels seus dirigents foren, en aquella etapa, peons declarats del “sucursalisme” polític local,

1. Autors que en 1959 havien participat, juntament amb Manuel González Martí, Francesc Almela i Vives, Josep Lluís Aguirre, Francesc Alcayde Villar, Lluís Guarner, J. L. Leon Roca, Josep Maria de Casacuberta, Josep Iborra, Enric Duran i Tortajada, Maria Àngels Arazo i Àngel Lacalle, en un monogràfic dedicat a commemorar el cinquantenari de la coronació popular de Llorente. Vegeu *Levante. Suplemento Valencia* 233 (13-XI-1959).

amb un predomini marcat dels conservadors –influència de Llorente, amo de la casa (...). I aquest fou l'altre fracàs de la Renaixença al País Valencià. Els seus homes van practicar l'abs-tencionisme polític» (Fuster 1964: 226).

En consonància amb les afirmacions fusterianes, i mentre hom feia esforços per salvar el paper desenvolupat per Constantí Llombart, capdavanter del sector progressista de la Renaixença valenciana (també anomenat «popular» o dels «poetes d'espardenya» i tradicionalment contemplat com l'oposició a Llorente), Manuel Sanchis Guarner aprofundia en la visió de l'apoliticisme llorentí com el causant dels danys que havien afectat el moviment restauracionista. Així, el 1968 afirmà que, «contra el desig de Llombart, el seu fundador, Lo Rat Penat va caure aviat en mans del patriciat urbà –Pizcueta, Labaila, Ferrer Bigné, Ciril Amorós, Baró de Cortes–, i prengué un fort caràcter “felibre”, això és: enyoradís i apolític, és a dir, immobilista»; que «aquell immobilisme era efecte del magisteri de Teodor Llorente, el patriarca indiscutit del valencianisme, que fou llarguíssim i absorbent»; i que «el pairalisme, la narcisista enyorança d'una València idealitzada, el “llorentinisme”, ha esterilitzat durant moltes dècades la moderna literatura valenciana culta» (Sanchis Guarner 1982: 49, 50, 53).

Així, no passarien molts anys abans que els nous historiadors sorgits de la Universitat de València carregaren de manera oberta i decidida contra Llorente i el seu llegat, i no sols li negaren el paper protagonista que els valencianistes de principis de segle li havien atorgat, sinó que li atribuïren una gran influència negativa, contrària. En aquest sentit, l'any 1971 Alfons Cucó afirmà que «Constantí Llombart constitueix una

de les escasses figures positives de la Renaixença valenciana, ja que ell engendrà directament el moviment del valencianisme polític», i que «la ideologia de Llorente no va influir en el desenvolupament ulterior del valencianisme polític, sinó que significava –en realitat– una postura completament oposada» (Cucó 1971: 21, 24).

Adobada i repetida per diversos historiadors valencians, i absent de estudis monogràfics que en desvelaren l'essència, la imatge de Llorente que durant les darreres dècades del segle xx quallà entre els cercles universitaris valencians –i que, de manera majoritària, actualment hi persisteix encara– és la d'un escriptor folklòric i decadent que, havent tingut a la mà la possibilitat de modernitzar la literatura catalana a València, es negà a fer-ho. S'ha afirmat això i moltes altres coses, potser massa lleugerament: sense llegir molts dels seus escrits i sense tindre en compte molts dels condicionaments polítics, econòmics i culturals que imposava el període. Sense atendre, per exemple, al grau de consciència nacional que en aquell moment tenia el poble valencià; sense atendre a l'actitud que hi mantenien les seues institucions, com ara la Universitat o l'Església, radicalment contràries a la valencianització cultural; sense atendre, finalment, a les limitacions polítiques i culturals dels homes i les dones que protagonitzaren la Renaixença valenciana, tant els del sector conservador com els del progressista.

Tanmateix, d'uns anys a aquesta part la figura i l'obra de Llorente estan sent revisades i resituades en el conjunt de la literatura contemporània. Molt probablement, el moment en què s'evidencià que «El cantor de l'Horta» estava orfe d'estudis i d'edicions el marcà la publicació de la seua poesia valenciana

completa que l'editorial *Tres i Quatre* portà a terme en 1983 i l'excel·lent estudi de Lluís Guarner que duia per pròleg. De fet, en aparèixer el volum Josep Iborra se'n sorprenia a la revista *Saó* de l'escàs interès que, en les anteriors dècades, havia despretat el poeta: «resulta escandalós constatar que en els últims quaranta anys ningú no ha considerat necessari de reeditar els versos de Teodor Llorente», i que «Llorente, sovint citat, no ha estat més que una pura referència negativa: un nom, un tòpic de la nostra història moderna. ¿Quants, però, l'han llegit o han pogut llegir-lo?» (*Saó* 64: 31). Aquella obra suposà un punt d'inflexió en la història dels estudis llorentins. Perquè aconseguí dos objectius: per una banda, que, enmig de tanta «referència negativa», Lluís Guarner cridara l'atenció sobre l'immens cabal que oferia un escriptor que els historiadors valencians tenien estigmatitzat i arraconat; i, de l'altra, que hom disposara d'una edició actual i moderna —la darrera era de 1936— en què poder llegir el conjunt de l'obra poètica llorentina.

En aquest sentit, també sembla just afirmar que han seguit aquest camí renovador, per a la revisió del personatge, l'antologia llorentina que en 1996 publicava, a través de la Institució Valenciana d'Estudis i Investigacions, el professor Vicent Simbor —la darrera era de 1958—; i la tesi de llicenciatura «Teodor Llorente, ideòleg de la Renaixença valenciana», de R. Roca, que aquell mateix any va ser llegida a la Universitat de València —la primera que es dedicava al personatge! Treballs que, juntament amb les atencions que els germans Sirera prestaren a Eduard Escalante, símbol teatral de la Renaixença, i el congrés que la Universitat de València i l'Ajuntament de Sueca dedicaren a Bernat i Baldoví, entre altres, permeteren

que en 2001 la Diputació de València publicara un extens repertori d'*Escrits polítics (1866-1908)* de Teodor Llorente –amb més d'un centenar d'articles extrets del diari *Las Provincias*– que ofereix una imatge prou ajustada del pensament llorentí en matèries com ara el provincialisme, la revolta cantonal o la restauració monàrquica.

Tot això, juntament amb les referències «positives» que en els darrers temps li han dedicat intel·lectuals com ara l'historiador Antoni Laguna, que ha advocat públicament pel seu estudi,² i l'escriptor Enric Sòria, que ens ha recordat que «Llorente sabia escriure i tenia coses a dir»,³ i que la lectura i el repàs dels seus textos «ens ajudarien molt a entendre una època complexa i important, a través de la mirada i la paraula d'un dels homes més intel·ligents, i influents, que la van viure»;⁴ els articles i monogràfics que les revistes *El Temps* i *Saó* li han dedicat, i els eloqüents i renovadors estudis que els professors Manuel Martí i Ferran Archilés han realitzat sobre el període, han evidenciat la distorsió a què moviment i personatge han estat sotmesos, i estan contribuint a normalitzar la situació.

És probable que l'actuació cívica i cultural de Teodor Llorente no fóra ni la més excel·lent ni la més adequada de les possibles. Però del que no hi ha dubte és que aquesta apor-

2. Laguna, Antonio (1998): «Pasión frente a orden», en «Posdata», *Levante-EMV* (27-III-1998).

3. Sòria, Enric (2001): «Llibres de vell i de nou», en «Quadern», *El País* (4-X-2001).

4. Sòria, Enric (2001): «Amics i memòria d'Alacant», en «Quadern», *El País* (8-XI-2001).

tació fou conseqüent i íntegra. I que Llorente ha estat i és un personatge imprescindible, un referent ineludible de la historiografia valenciana contemporània: un clàssic modern.